

Instagram: stela_knjige

Facebook: stela

www.stelaknjige.rs

NASLOV ORIGINALA

Frank Krake

De laatste getuige: *De man die drie concentratiekampen
en een grote scheepsramp overleefde*

Copyright © Frank Krake / Uitgeverij Achtbaan 2018

Za izdanje na srpskom jeziku © Publik praktikum 2023

ZA IZDAVAČA

Marko Sabovljević

UREDNIK

Marina Sabovljević

LEKTURA I KOREKTURA

Borka Slepčević

DIZAJN KORICA

Tatjana Jović

SLOG I PRELOM

Studio Znak

ŠTAMPA

Alpha print, Zemun

TIRAŽ

1.000

IZDAVAČ

Publik praktikum, imprint Stela

Dobrovoljačka 10/I, Zemun

office@publikpraktikum.rs

011/4202 544; 011/4202 545

GODINA IZDANJA

2023

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne
sme se kopirati ni prenositi u bilo kom obliku ili
bilo kojim sredstvima, elektronskim ili mehanič-
kim, uključujući foto-kopiranje, snimanje ili bilo
koji sistem za skladištenje i pretraživanje infor-
macija, bez pismenog odobrenja izdavača.

Poslednji svedok

Frank Krake

Preveo

Srđan Ladičorbić

Stela

Za Džo

Sadržaj

Prolog	11
1. Dete koje se skriva	15
2. Život na ostrvu Katenburg	20
3. Otvoreni kovčeg	26
4. Naporan rad	33
5. Rat	39
6. <i>Arbajtsajnzac</i>	45
7. U bekstvu	58
8. Živ zakopan	66
9. Pogrešna odluka	79
10. Tranzitni logor Amersfort	89
11. Koncentracioni logor Nojengam	101
12. Podlogor Husum-Švezing	115
13. Prvi radni dan	123
14. Slomljene lopate	130
15. Nove pridošlice	139
16. <i>Revir</i>	150
17. Ako nemaš hrane, ne možeš kod doktora	160
18. Povratak u Nojengam	169
19. Za dlaku izbegnuta opasnost	180
20. Kolači dobijeni od čuvara iz redova SS-a	187
21. Zečevi u koncentracionom logoru	198
22. Uljane svetiljke i ružičasti trouglovi	208
23. Nemci prikrivaju tragove	215
24. Zatvorenici na moru	221
25. <i>Kep Arkona</i>	229
26. Oslobodioci na vidiku	239

27. Uslišene molitve	251
28. Slobodan, ali i dalje zarobljen	260
Epilog	269
Zahvalnica	273

Prolog

Libečki zaliv, Nemačka, 3. maj 1945.

Borbeni avioni su se pojavili s juga, opremljeni fosfornim bombama i raketama koje su rafalno ispaljivali na *Kep Arkonu*. Veličanstveni prekookeanski brod, na kome se nalazilo pet hiljada zatvorenika iz koncentracionog logora, bio je odmah pretvoren u vatreni pakao. Nemački protivavionski topovi nisu mogli da odbiju napad aviona, a štekatanje puškomitraljeza i neprekidne eksplozije samo su kompletirali opštu pometnju i kakofoniju. Izgladneli zatvorenici su uzaludno pokušavali da pronađu zaklon.

Vim je morao brzo da reaguje. Osvrnuo se oko sebe. Luksuzna balska dvorana bila je pokrivena otkinutim udovima. Nekada blistavobela zidna obloga i ukrasni plafon bili su isprskani krvlju koja je curila s njih. Vojnici, kojih je bilo svuda naokolo, mrtvi pijani i zaslepljeni strahom, pucali su na sve što se kretalo.

Vim je čučnuo i naterao sebe da jasno razmišlja.

Nakon nekoliko minuta, *tajfuni* su nestali jednako brzo kao što su se i pojavili, a tajanstvena, neprirodna tišina spustila se na oštećeni brod, koji je ipak i dalje plutao. Tišina je postepeno ustupala mesto kricima krvavih ranjenika i naređenjima koja su uzvikivali nemački vojnici folksšturma¹ koji su ostali da čuvaju zatvorenike. Većina pripadnika SS-a prethodne noći krišom je napustila brod.

Vim je zaključio da mora što pre da pobegne s broda; barem mu je to bilo kristalno jasno. Proveo je mesece u najgorim nemačkim

¹ Nemačke narodne jedinice sastavljene od šesnaestogodišnjaka i muškaraca starijih od šezdeset godina tokom poslednjih godina Drugog svetskog rata. (Prim. prev.)

koncentracionim logorima – u nehumanim uslovima – u kojima su svi oko njega umirali od gladi, bolesti ili zlostavljanja. Tamošnji logoraši su to nazivali „paklom Husuma”. A zatim su ga sadistički SS oficiri terali da radi do iznemoglosti u logoru Nojengam pod geslom *Vernichtung durh arbajt – uništenje kroz rad*. Logoraši su tamo umirali od iscrpljenosti, očaja i čistog ludila. Ne pitajte kako, ali Vim je sve to preživeo. A sada bi mogao da skonča ovako, sa slobodom na vidiku.

Povratio je staloženost i odlučno odbacio takvu mogućnost.

Probijao se naviše ka palubi i otvorenom vazduhu iza dvojice nemačkih zatvorenika. Međutim, nije bio jedini koji je to pokušavao. Stotine ljudi se tiskalo i gazilo preko drugih ne bi li nekako pobegli; ako su se ti živi leševi u ritama i dalje mogli nazvati ljudima. Na palubi se vodila borba do smrti za bilo čim što bi moglo da pluta. Ljudi su se bacili na gvozdenu ogradu broda koja je počela da se krivi i zagreva. Bili su zasuti mecima nemačkih vojnika koji su pucali na svakog zatvorenika koji bi im se našao na nišanu.

Avioni su se vratili. Piloti nisu primetili belu zastavu koju je podigao kapetan. Bilo ju je nemoguće videti od dima. Avioni su se ponovo obrušili na brod. Granate su eksplodirale, a meci puškometraljeza su proleteli pored Vimovih ušiju. Vim je dotrčao do malih merdevina, spustio se niz njih, prelazeći po dve prečage odjednom, i sakrio se ispod metalne platforme.

Drhteći, zavirio je jednim okom pored gvozdene ograde. Gore na palubi je i dalje vladala ista opšta panika, dok su vojnici psovali i pucali. Kada je novi talas napada prošao, Vim je oprezno izašao iz svog zaklona i osvrnuo se oko sebe.

More je bilo puno leševa. Mirisalo je na smrt. Vim je s vremenom dobro upoznao taj neprijatan miris još otkad su ga Nemci prvi put pokupili u raciji – jednom od grupnih hapšenja koje su sproveli nacisti – i odvucli; prošao je kroz amsterdamske mučionice i razne koncentracione logore. Da, u nacističkoj Nemačkoj su postojali koncentracioni logori bez gasnih komora. Ipak, ti logori nisu bili ništa manje delotvorni. Bila su to nehumana mesta, okružena bodljikavom žicom, a jedini način da ih napustite bio je dimnjak. Desetine

hiljada zatvorenih civila bilo je ubijeno u Nojengamu, godinama bojeći tamošnji vazduh u pepeljastosivo, a stalni odurni smrad bio je zaostavština njihove patnje. Ti zatvorenici su dovođeni u logor iz Rusije, Holandije, Poljske, Danske, Nemačke, Italije, Belgije i Francuske. Bili su to uglavnom mladi ljudi u svojim najboljim godinama.

Vim je jedva preživeo. Bio je težak manje od četrdeset kilograma, ali ga je čelična volja gurala napred. Oslobođioci su se približavali, a kada su došli nadomak logora, Nemci su okupili poslednje preživele logoraše i počeli da ih premeštaju na sever – peške ili u stočnim vagonima – do poslednjeg nezauzetog dela nacističke Nemačke, gde je SS mogao da nastavi svoju vladavinu terora. Bilo je to putovanje koje je odnelo još mnogo nevinih života.

Kada je brod uzdrimalo nekoliko eksplozija, koje su, činilo se, došle iz spremišta ispod palube, Vim je osetio kako mu površina palube izmiče pod nogama. Pogledao je u sivoplave talase, gde su se, među leševima, ljudi i dalje borili za preostali pojas za spasavanje ili odlomljenu dasku.

Vojnici su sada usmerili pažnju na preživele u vodi i ubijali ih jednog po jednog. Naređenje *rajhsfirera* SS-a Hajnriha Himlera bilo je jasno:

„Nijedan zatvorenik ne sme živ da padne u ruke neprijatelja.”

Budući da je naređenje i dalje bilo na snazi, vojnici su pucali. Iscrpljeni zatvorenici, koji su pukom srećom izbegli metke, sada su podlegali niskoj temperaturi mora koja im je kočila mišiće i terala ih da polako potonu na dno Libečkog zaliva.

„To su bili Britanci. Britanci!”, odzvanjalo je kroz Vimovu glavu. Prepoznao je konture *tajfuna*. Upravo su oslobođioci, koje su svi tako dugo čekali, posejali smrt i paniku među dronjavim, iscrpljenim i izgladnelim logorašima.

Operacija „Veliki udar na brodove” predstavljala je ogroman uspeh za Kraljevsko ratno vazduhoplovstvo. Britanci su verovali da su uništili pripadnike SS-a i vođe Nacističke partije koji su bežali u skandinavske zemlje. Čuveni i odlikovani vođa eskadrile 198. Kraljevskog

ratnog vazduhoplovstva Džoni Boldvin, koji je izveo napad, sada je sedeo sa svojim kopilotima i pio hladno pivo, udaljen trista kilometara od mesta događaja.

Na palubi zapaljene *Kep Arkone*, koja se sjajila od plamenova, Vim se i dalje borio za život. Setio se načas svoje majke i sestre u Amsterdamu. Morao je ponovo da ih vidi i ispriča im svoju priču. Osetio je kako mu vreo vazduh žari pluća. Još jednom je duboko udahnuo, zažmurio i skočio.

1.

Dete koje se skriva

Amsterdam, Holandija, 1932.

„Ti mala ništarijo! Znam da si ovde, kepecu.”

Vim je čuo korake kako se približavaju. Zagnjurio je lice još dublje među kolena i prstima stisnuo nos, plašeći se da će kinuti od velike prašine. Sedeo je na sigurnom iza umivaonika, zaklonjen pet milimetara debelom daskom. Ako bude otkriven, dobiće batine ni zašta. Njegov očuh je, kao što je to često bio slučaj, bio potpuno pijan, a u svom zlom pijanstvu ponovo je želeo da iskali sve nezadovoljstvo na svom devetogodišnjem pastorku.

„Izađi na videlo, kepecu, a onda ćeš videti kako ovde radimo te stvari.”

Vim je slušao teško disanje svog mučitelja, a sada je kroz maleni otvor između potporne daske i daske koja mu je služila kao zaklon mogao i da vidi očuha kako stoji u blizini. Hendrik Aloseri je morao da se pridržava obema rukama kako ne bi pao. Levom rukom se naslonio na umivaonik, dok je desnom i dalje držao kvaku.

Tog subotnjeg popodneva, dok se igrao u maloj kuhinji, Vim je čuo kako se otvaraju ulazna vrata. Čim je začuo težak, teturavi korak na stepenicama, odmah je znao da je vreme da prekine s igrom. „Brzo, skloni se odavde”, prošaputala je njegova majka.

Vim je pohitao stepenicama na tavan. Podno kosih greda krova, krećući se pobočno, pažljivo je prešao preko tanke, izbočene grede. Brojao je svaki korak u sebi. Kada je napravio tačno dvadeset pet koraka, stigao je do stražnje strane umivaonika. U mrklom mraku,

opipavajući put, domogao se svog omiljenog skrovišta, koje je bilo dovoljno veliko da on čučne i, prigušenog daha, sačeka da otpočne očuhova potraga.

„Mala ništarijo!”

Aloserijeve omiljene pogrđne reči su prodrle u svaki delić Vimo-
vog nekakog tela. Vim je zadrhtao, ali samo načas. Dani kada se tre-
sao kao prut bili su odavno iza njega. Pa ipak, povremeno se i dalje
budio usred noći, obliven znojem, zbog ružnog sna u kom je po ko
zna koji put dobio batine.

Gledao je kako Aloserijeve tanke usne podrhtavaju od besa. Alo-
seri je imao izduženo lice, preplanulu, ćelavu glavu, ispupčene, sve-
tle oči i duguljaste uši, koje su bile tako velike da je Vim, čak i u ovoj
opasnoj situaciji, morao da se nasmeši. Vim je bio veoma srećan što
Aloseri nije njegov pravi otac i što može da ide kroz život sa uši-
ma umerene veličine koje je nasledio od drugog čoveka. Pored toga,
krasile su ga i divna talasasta kosa, lepo oblikovane obrve i vragolast
izraz lica koji ga je, uprkos tako mladom uzrastu, činio omiljenim
među devojkicama u komšiluku.

Aloseri je nastavio svoju potragu u spavaćoj sobi prekoputa
kupati. U toj sobi je Vimova starija sestra Džo imala svoj krevet,
smešten pored drugog kreveta koji je Vim morao da deli sa svojim
polubratom Henkom. Kada ni u toj sobi nije pronašao svog pastor-
ka, Aloseri, čije su reči sada bile gotovo nerazumljive, krenuo je ka
svom krevetu kako bi odspavao i tako okončao svoje pijano stanje.
Vim je čuo kako njegov očuh korača prema stepeništu, vukući noge,
a zatim i kako se polako spušta stepenicama. Barem nije bio pijan
kao nekoliko dana ranije kada se spuštao strmim stepenicama, pre-
bacujući se s jednog stepenika na drugi na svojoj zadnjici.

Unutrašnjost njihovog stana na spratu u Ulici Klajne Katenburger
78 nije bila prostrana, niti raskošna. Doduše, u poređenju s većinom
druge dece na njihovom malom ostrvu na istočnoj strani Amster-
dama, nisu mogli da se žale. Tri kuće niz ulicu, njegov drug Pajet
Klaver je morao da deli spavaću sobu s četvoricom braće. Pošto im

je otac poginuo u nesreći na poslu u luci, morali su da žive od socijalne pomoći. Između svakakvih brzih rešenja i pomoći komšija, njihova porodica je jedva nekako preživela. Plaćali su samo nepuna dva guldena² nedeljno za stanarinu, što je bio razlog zbog kog je i Vimova porodica došla da živi na ostrvu.

U Vimovoj maloj kući, deca su sve čula. Unutrašnji zidovi su bili tanji čak i od spoljnih cigala, debelih samo sedam centimetara. Zimi bi se s unutrašnje strane prozora obrazovao ne baš tanak sloj leda. Kada bi duvao istočni vetar, ukućani bi osećali kako hladnoća prodiere kroz sve pore u zidu. Onim danima kada bi spoljna temperatura pala znatno ispod tačke smrzavanja, ni temperatura u njihovoj spavaćoj sobi ne bi bila mnogo veća.

Vimov očuh je dobijao platu subotom. Kao građevinski radnik, zarađivao je sedamnaest guldena nedeljno. Da bi zaradio tu platu, Aloseri je radio deset sati dnevno, šest dana nedeljno, žurno se penjući i spuštajući merdevinama s džakovima cementa i građevinskog materijala na svojim ramenima i vratu. Kada bi se radna nedelja završila u subotu po podne, otišao bi pravo u *Kafe de nive anleg*, stari bar na uglu ulica Klajnestrat i Marinijersplajn. Vratio bi se kući tek nekoliko sati kasnije.

To se ne bi uvek dobro završilo. Kada su nekoliko meseci ranije deca sedela sa svojom majkom oko parafinske peći u kuhinji, začula su kako se otvaraju vrata kuće, a zatim i težak, prigušen tresak. Vimova majka je pohitala niz stepenice i zatekla Aloseriju u čudnovatom položaju – kako leži naslonjen na gotovo vertikalno stepenište, mrtav pijan. S upornošću koja se graničila sa iskonskom silom, pomogla mu je da se popne stepenicama, sve vreme mu glasno vičući na uvo kako bi ga održala budnim. Kada su se popeli na sprat, odvukla ga je u njihovu spavaću sobu, gde mu je ispraznila džepove i sakupila poslednjih nekoliko guldena koji su mu ostali od plate, što je bilo jedva dovoljno za stanarinu. Bila je veoma uznemirena i briznula je u plač. Deca su ćutala, ne znajući šta da rade.

² Holandska novčana jedinica pre uvođenja evra. (Prim. prev.)

Nakon deset minuta, majka je koliko-toliko povratila staloženost i poslala Džo kod mlekađžije da pozajmi nešto novca. Džo se vratila sa šest guldena u ruci i potištenim izrazom lica, jer je znala da će tokom sledećih nekoliko nedelja njihova majka morati da otplati tih šest guldena kako zna i ume; pod uslovom da Aloseri ponovo ne straći svu platu na piće.

Za Vima je bilo mnogo gore kada bi njihov očuh došao kući prilično pripit, ali ne i mrtav pijan; kada bi bio dovoljno pijan da bude nasilan, a nedovoljno pijan da odmah zaspi. Upravo u takvim trenucima skrovište na tavanu je pružalo Vimu jedino spasenje; doduše, Vim bi izbegao batine i kada bi se postarao da bude napolju – daleko od kuće, lutajući ostrvom zajedno s Pajetom, igrajući klikere s dečacima sa susednog ostrva Vitenburga ili vragolasto zvoneći na zvonce na vratima obogaljenog prodavca zeleniša u šumovitoj četvrti Osterburgergracht dalje niz kanal.

Pre nego što su se preselili na ostrvo, iznajmljivali su lepu novu kuću u Ulici Van Spilbergen na drugom kraju grada. Vim nikada nije razumeo zašto je njegova majka čvrsto odlučila da krene za Henkom Aloserijem, muškarcem iz Katenburga.

„Ja sam tvoj otac”, rekao je Aloseri kada su se prvi put sreli, pokušavajući da pridobije Vima.

„Ti nisi moj otac”, prasnuo je Vim.

Čudnovati muškarac je pogledao dečaka s prijateljskim izrazom lica. Izvadio je novčić iz džepa i pokušao da ga gurne u dečakovu malu, stisnutu pesnicu. Vimove oči su besno zasijale.

„Ne želim tvoj novac... I ti nisi moj otac.”

Vim se okrenuo, istrčao napolje i seo na ivičnjak. Nikada nije upoznao svog pravog oca, koji je umro od neke plućne bolesti malo pre njegovog rođenja. Džo mu je rekla da se majka upustila u vezu s drugim muškarcem, što je već i sam pretpostavljao. Njihova porodica je ranije retko išla u crkvu, ali su je u poslednjih šest meseci pohodili gotovo svake nedelje. Bila je to Crkva Svete Ane u Ulici Vitenburgergracht, ukrašena prelepim prozorima od obojenog stakla

i gotovo jednako visoka kao i drveće koje je stajalo pored nje. Kada bi se misa završila, pored majke bi se uvek pojavio muškarac, preplanule ćelave glave i bledih očiju. Taj isti muškarac se upravo predstavio kao njegov otac.

Vim je bio toliko zanet mislima da nije primetio da njegova sestra već neko vreme sedi pored njega. Iako je Džo bila bezmalo godinu i po dana starija od njega, bili su nerazdvojni. Njihova majka bi se postarala da Džo uvek bude uredno odevena, po mogućstvu u belu haljinu s trakom odgovarajuće boje u tamnoj kosi. Kako je to uspevala s ono malo novca koji je imala, niko nije znao. Ipak, uvek bi se pobrinula da joj ćerka zablista. Vim je voleo Džo i bio je veoma ponosan što je njen mlađi brat i što potiču od istog oca. Posle škole, njih dvoje bi se uvek držali jedno drugog i među njima nije bilo nikakvih tajni – osim njegovog skrovišta na tavanu.